

Michel Foucault, post-modernizm ve bilgi

Hasan Yurdakul*

Öz

Bu çalışmada bilgi konusu post-modernizm bağlamında Foucault'nun bakış açısıyla ele alınmıştır. Bilgi Modernist anlayışın en temel kavramlarından biri olarak birçok tartışmanın merkezinde yer alır. Bu çalışma modernizmin tanımlanmasından öte post-modernizmin, modernizm karşısında nasıl konumlandığına ve bilginin post-modern düşüncedeki gelişimine odaklanmaktadır. Foucault'nun bilgi tartışmasında öne çıkan konuların başında iktidar-özne ve söylem gelmektedir. Bunun yanında bilgiye yaklaşım açısından Foucault'nun eserlerinde iki farklı kavram ön plana çıkmaktadır. Foucault'nun erken dönem çalışmalarında daha çok "arkeolojik" bir çözümleme ön planda olurken, iktidara odaklanan geç dönem çalışmalarında genel olarak "soybilimsel" çözümleme anlayışını benimsenmiştir. Foucault bilgi konusunu tartışmaya açarken Batı düşüncesinde hâkim olan özne kavramını yapışökümüne uğratar. Ayrıca Foucault modernizmin sürekliliğe ve ilerlemeye dayalı tarih anlayışını reddeder. O tarihin sürekliliği tezine karşın, tarihin süreksizliği tezini ileri sürmüştür ve çözümlemelerini bu tarihsel bağlamda gerçekleştirmiştir. Ayrıca Foucault'yu diğer düşünür ve tartışmalardan ayıran unsurlardan bir diğeri ise bilgi ve iktidarı bir arada ele almasıdır. Foucault'ya göre iktidar varlığını devam ettirebilmek için bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca bilginin bedenleri de kuşatan bir yapıda olması, bedenler üzerinde denetimin ve disiplinin kurulmasında son derece etkili bir araç olma özelliği taşır. Bilgi ve beden arasındaki bu ilişki söylem olarak kendini somutlaştıracağından iktidarın merkezsiz bir yapıda her yerde ve her şeyde olmasını sağlar. Diğer bir ifade ile iktidar bilgi yoluyla her yerde kendine etkinlik alanı açmış görülür. İktidarın kendini gerçekleştirme biçimi söylem aracılığıyla. Bu açıdan Foucault'nun incelemeye aldığı asıl konu bilginin söylemsel formlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Foucault, post-modernizm, bilgi, beden, iktidar

Michel Foucault, post-modernism and knowledge

Abstract

In this study, the subject of knowledge is handled in the context of post-modernism from Foucault's point of view. Knowledge is at the center of many debates as one of the most fundamental concepts of Modernist understanding. This study focuses on how post-modernism is positioned against modernism and the development of knowledge in post-modern thought, beyond the definition of modernism. Power-subject and discourse are the leading issues in Foucault's discussion of knowledge. Besides, in terms of approach to knowledge, two different concepts come to the fore in Foucault's works. While an "archaeological" analysis was more prominent in Foucault's early works, in his late period studies focusing on power, "genealogical" analysis approach was generally adopted. Foucault deconstructs the notion of subject that dominates Western thought in bringing the subject of knowledge to discussion. Also, Foucault rejects modernism's understanding of history based on continuity and progress. He put forward the discontinuity of history thesis in spite of the continuity of history thesis and realized his analyzes in this historical context. In addition, another factor that distinguishes Foucault from other thinkers and discussions is that he deals with knowledge and power together. According to Foucault, power needs information in order to survive. In addition, the fact that information is a structure that encompasses the bodies is an extremely effective tool in establishing control and discipline over the bodies. Since this relationship between knowledge and body will embody itself as a discourse, it ensures that power is everywhere and in everything in a decentralized structure. In other words, it is seen that the power has opened a field of activity for itself everywhere through knowledge.

*YÖK 100/2000 Dr. Bursiyeri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
E-posta: hasanyurdakull@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5606-6469

The way of realization of power is through discourse. In this respect, the main subject that Foucault examines is the discursive forms of knowledge.

Keywords: Foucault, post-modernism, knowledge, body, power

Giriş

Toplum kuramı günümüzde modern ve post-modern yaklaşımı benimseyen iki ayrı çizgide gelişme göstermektedir. Bu anlamda özellikle bilgi konusu bu yaklaşımların temelinde yer almaktadır. Bilgi ve doğrulukla ilgili argümanlar modernizm ve post-modernizmin ayrım noktalarını belirlemektedir. Modernizm bilgi ve doğruluk açısından evrensel ölçütlerin geçerli olduğunu savunurken post-modernizm bu tür bir evrenselliğin mümkün olmadığını savunmaktadır. Bu anlamda modernizm bilgiyi kesin sınırları çizilebilen bir bilimselliğe bağlarken post-modernizm bilgi ve bilimi çok daha esnek bir şekilde ele alır. Modernizmin bilgiye ilişkin kesinlik fikri post-modernizmde yerini farklı bakış açılarına bırakmaktadır. Modernizmin en temel yapı taşları özne, bilgi ve akıl yoluyla ilerlemecilik olmuştur. Özellikle bilgi kavramı güç ilişkisi içerisinde ele alındığında modernizm Hartley'e göre (2004, s. 148) ideolojik bir tutumdur ve bir döneme karşılık gelir. Ayrıca modernizmin iddia ettiği evrensel bilgi Lyotard için (1997, s. 16-17) iktidarın bir aracı olarak görülür ve ideolojik bir söylem pratiğinin alanını oluşturur. "Modernizm açısından bilgi sözcenin anlaşılabilirliği ve sonra da kendisine uygun düşen durumların deneyden elde edilebilirliği ile koşullanmıştır" (Lyotard, 1994, s. 51-52). Bilgi modernizm adına evrensel konsensüsü oluşturmanın bir aracı konumunda olma görevini üstlenmiştir. Modernizm bilgiyi özne ile var ederken, özne ise bilgi ile doğruluğu arama girişiminde bulunarak modernizmin evrensellik iddiasının oluşmasının bir parçasıdır. Buna karşın post-modernizm modern anlayışın ortaya koyduğu biçim ve kavramlara karşı bir duruş olarak ifade edilebilir.

Post-modernizm, modernizmin oluşturduğu yapıyı, toplumsalı, kültürü ve temel kavramları sorunsallaştırmaktadır. Post-modernizm, modernizmdeki tarihsellik, biçimsellik ve şekilsellik veya toplumsal anlam çerçeveleri gibi zorunlulukları yok sayar, post-modernizmde bir zorunluluk anlayışı kökten reddedilmiştir (Eagleton, 2011, s. 35). Post-modernizm bilimsel doğruluk arayışını belirli zorunluluklara bağlamadan ifade eder ve öznenin bağımsız bir doğruluğu aramanın boşuna olduğunu vurgular. Bauman'a (2011, s. 20) göre post-modernizm, modernizm çabalarının aldatıcı ve yanlış görüşlere dayandığını ifade etmektedir. Bu nedenle modernizmin söz konusu çabaları beyhude ve verimsizdir. Bauman için evrensellik anlayışı ve tamamen nesnel değerlere dayanan kavramların insanlığı kuşatması imkansızdır (2011, s. 20). Bu açıdan post-modernizmde öne çıkan en önemli anlayışların başında çoklu bakış açısı gelmektedir. Modernizm ile ortaya çıkan büyük anlatıların (akıl, bilim, özne gibi) meşrulaştırıcı söylemine karşı olan post-modernist tutumda söz konusu kavramlara karşı büyük bir inançsızlık beslenir (Lyotard, 1997, s. 7). Bu anlatıların başında gelen özne terimine post-modern tavır şüpheci bir yaklaşım geliştirmiş, daha özel olarak bu terim Foucault gibi düşünürler tarafından yapısöküme uğratılmıştır (Sarup, 2004, s. 10). Post-modernist tavır da modernizmin merkezileştirdiği öznenin merkezsizleştirdiğini görmekteyiz. Ayrıca öznelerin söylemleriyle temellendirilen doğruluk anlatısı ve bunun evrensellelikle ilişkisi köklü bir şekilde post-modern tavrıla sarsılmaktadır. Bu açıdan Foucault'nun bilgi ve özneyle ilgili düşünceleri ve derinlemesine çözümlenmeleri post-modern tavrın anlaşılmasında bir projektör olabilme gücüne sahiptir.

Foucault, modernizmin dünyayı bütün yönleriyle açıklama iddiasına karşı çıkan bir düşünürdür (Sarup, 2004, s. 89). Bu açıdan onu modernizm karşısında duran ve post-modern tavır içinde yer alan bir düşünür olarak görebilmek olasıdır. Özellikle modernizmin doğruluk anlatısının çerçevesi söylemle paralel iken Foucault'da doğruluğun söylenen şey ile hiçbir ilgisinin olmadığı görülür. Bu açıdan doğruluk, onun karşısına çıktığımızda, kendisiyle yüzleşmeyi kabul ettiğimizde veya etmediğimizde kendini gerçekleştirir (Foucault, 2012, s.

75). Modernizm doğruluğu bilgi terimi ile ilişkilendirirken, doğruya ulaşma adına bilimsel bilginin önemine vurgu yapar. Bu açıdan bilgi tartışmasında belirli yöntemlerin (ampirik ve rasyonalist) ileri sürüldüğü görülür. Bu yaklaşımların bilgi-doğruluk ilişkisindeki sınırlamaları çerçevelendiği söylenebilir. Ancak bilgi ve doğruluk tartışmasında Modernist metodolojik yolların dışında hermeneutiğin olduğu görülür ve bu yol bir bilimsel doğruluk arayışından öte toplumsal anlamın yorumunu kavramayla ilgilidir (Hekman, 1999, s. 14). Toplumsal anlama noktasında modernizmin metodolojik yaklaşımının dışında bir alan olarak kendine yer açan post-modern tavır sarsıcı bir etkiyle tartışmalara yeni bir boyut kazandırır. Bu açıdan Foucault'nun "Bilginin Arkeolojisi" adlı eseri bilgi konusunda alışılmalı tartışmaları zorlamıştır. Söylem, özne ve iktidar terimleriyle bir araya gelen bilgi Modernist bir anlamda kendini çözmez. Bu açıdan Foucault koyduğu tavır ile kendini geleneksel Modernist tavrıların dışında bırakır. Onun için arkeoloji, hiçbir zaman doğru bilgiye ulaşmak için bir yöntem olamamış, bir anlayış olarak kendini göstermiştir. Onun bilgi terimine bakışı modernizme karşı bir duruşun yansımasıdır. Nitekim Foucault'da bilgi, bizi ve dünyamızı söylemler yoluyla kuşatan bir iktidar aracına karşılık gelir (Foucault, 2007, s. 23) ve bilgi tarihsel açıdan doğruluk iddiası ile bu araçsallığını pekiştirir. Foucault "bilginin her zaman bir güç formu olduğunu ve ayrıca, gücün bilginin uygulanıp uygulanamayacağı ya da hangi koşullarda uygulanacağı konularını öne sürmüştür" (Hall, 2017, s. 65). Ayrıca o güç ilişkilerini dil formları üzerinden değil söylemler üzerinden çözümlenmeye çalışmıştır. Bu da onu Modernist tavrın dışına yerleştirmiştir.

Foucault yazılı metinleri geleneksel anlayıştan farklı bir biçimde söylemsel olarak ele alıp incelemiştir. Foucault'ya göre tarihsel metinler söylemseldir. Bu anlamda ona göre tarihin görevi bir metni veya belgeyi yorumlamak değil onun gerçeği söyleyip söylemediğini ortaya çıkarmaktır (Foucault, 2019, s. 17). Bu da bir anlamda belgeyi yeniden gözden geçirmek ve doğru olandan doğru olmayana ayırmak demektir. Diğer bir ifade ile Foucault bilgiyi arkeolojik anlayışla tarihsel belgeler üzerinden parçalar, düzenler, dağıtır, sıralar ve düzeylere ayırır ve böylece söylem ile iktidarın bilgiyle olan ilişkilerini betimler (Ritzer, 2008, s. 477). Foucault bilgi konusunu iktidar, söylem ve doğruluk kavramları üzerinden inceler (Foucault, 2015a, s. 173). Foucault'nun bilgi tartışmasında benimsediği arkeolojik anlayış bilgi ve doğruluk adına geniş bir perspektifi ortaya koyar. Bu bağlamda Foucault doğruluk söylemleri üzerinden bir bilgi çözümlenmesi yapar. Böyle bir çözümlenme çok yönlü özelliği içinde barındırır. Onun bilgi-doğruluk ilişkisinde önde tuttuğu terimler Modernist anlayışların tüm doğruluk ve evrensellik iddialarını boşa çıkarır. Özellikle modernizmin bütünselci bakış açısındaki bağlantılıklara karşı kopuklukları korumaya özen gösteren bir düşünür olarak Foucault, kabul gören Modernist ussallığı çürütmektedir (Sarup, 2004, s. 89-90).

Bu çalışmada Foucault'nun görüş ve kavramları post-modern tavır içerisinde özellikle bilgi bağlamında tartışılmaya çalışılmıştır. Çalışmada bilgi konusunun ön planda tutulmasının temel nedeni Foucault'nun bilgiyi çok yönlü ve çok boyutlu bir şekilde tartışmaya açması ve birçok kavramla ilişkili bir biçimde ifade etmesidir. Bu nedenle bu çalışmada sadece bilgi konusu tartışılmaya açılmamakta aynı zamanda iktidar, özne, beden ve söylem gibi konularda bilgi ekseninde tartışılmaktadır. Modernist anlayışın dışında ve karşısında yer alan düşünür, modernizmin temel terimlerini birçok açıdan yerinden etmiştir. Bu açıdan bilgi konusu üzerinde durulan temel tartışmaların başında yer alır. Foucault bilgiye ulaşmada geleneksel yöntemlerin dışında arkeoloji ve soybilim anlayışlarını benimser ancak bilgiye ulaşmada ve doğruluk anlayışında bu yollar bir yöntem alternatifi olarak görülmez. Arkeoloji ve soybilim bir yöntem olmanın dışında bir tavır olarak görülebilir. Söz konusu bu çalışma iki bölümden oluşur. Birinci bölüm post-modernizme giden yolda Foucault'nun terimlerinin ifade edilmesini ve tartışmasını kapsamaktadır. İkinci bölümde ise birinci bölümden yola çıkılarak Foucault ve post-modernizm ile kurulabilecek bir bağ üzerine durulmuştur.

1. Foucault ve bilgi

Bilgi tartışmasında iktidar ve beden arasındaki ilişki Foucault'da merkezi bir konumdadır. Foucault'nun bilgi konusundaki görüşleri bilginin iktidar ile iç içe geçmesi veya iktidarın bilgiyi gözetim altında tutması gibi bir bağlamdan öte daha çok iktidar ve bilgi kavramları arasındaki tutarlı ilişkiyi ortaya çıkarmak yönündedir. Foucault'nun gerek klinik araştırmaları gerekse disipline ve cezaya yönelik araştırmaları akıl hastalarının ve mahkûmların toplumsal anlamlarının mevcut bilgiyle nesneleştiğine işaret etmektedir (Foucault, 2006, s. 173). Bu gibi anlamsal inşaların veya söylem pratiklerinin iktidar tarafından sarmalanan bilgilerce kurulduğunu söyleyebilmek için Foucault'nun görüşlerine başvurduğumuzda bilgi yalnızca iktidar bağlamında sorgulanmamaktadır. Bilgi, aynı zamanda kendi içinde de bir tartışmaya açılmaktadır. Diğer bir ifade biçimiyle bu durum bilgiyi mümkün kılan toplumsal koşulların tartışmaya açılmasıdır (Turanlı, 219, s. 368). Bu açıdan bilgi tartışmasında iktidarın önemi, güç ilişkilerinin işleyişi ile yakından ilgilidir. İktidarın doğasını anlamak bilgi iktidar ilişkisini anlamak için çok önemli bir adımdır (Barrad, 2003, s. 810). Foucault'ya göre iktidar ve bilgi arasındaki ilişki birbirini var eden bir ilişkidir. Yani bilgi ve iktidar birbirini oluşturan ve besleyen bir yapıdadır. Bu nedenle bilgi belirli bir merkezde toplanmaz, bilgi doğası gereği dolaşım halindedir. Bilginin bu dolaşım hali iktidarı bir anlamda yaygın ve kaçınılmaz yapmaktadır (Bennett, 2013, s. 605). Bu nedenle iktidardan kurtulmak Foucault'ya göre söz konusu değildir (Ayaz, 2016a, s. 120). O halde denilebilir ki iktidar her yerde ve her şeyde olma ile özdeştir. Foucault'nun ifade ettiği iktidar, daha çok bir ağ niteliğindedir ve kolları her yere uzanır (Sarup, 2004, s. 111). Foucault iktidar kavramını geleneksel anlayışın dışında yeniden yorumlayarak iktidarın bir merkezde toplanmadığını vurgulamaktadır. Ona göre iktidarın bir merkezde toplanmamasının temel nedenlerinden biri bilgi iken diğeri ise bu bilgiyi söylem haline getiren öznedir. Bu nedenle özne, bilgi ve iktidar arasında konumlanmıştır. Söylem iktidarın çözümlenmesi noktasında son derece hassas bir noktada durmaktadır. Foucault Batı düşünce tarihi içerisinde yer alan söylemlerin ve söylemsel metinlerin önemini vurgulamıştır. O tarihsel süreçte nelerin unutulup, nelerin hatırlanması gerektiğini belirleyen şeyin söylem olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan Foucault söylemi üreten yapıların tam karşısında bir konumda durmaktadır. Foucault'ya göre söylem, bilginin iktidar ile olan ilişkisinin gerektirdiği doğruları taşıyan şeydir (Kayıhan, 2020, s. 98). Bu noktada Foucault için söylemsel alanın oluşumu söylemin epistemolojik oluşumunun bir ürünüdür (Foss & Gill, 1987, s. 384). Söylem tarihsel açıdan iktidar tarafından sarmalanan bilginin toplumsal mekanizmalar içinde kendini sürekli olarak dolaşımında tutmasıdır. Yani söylem iktidar bilgisinin toplumda somut bir hale bürünmesidir. İktidar söylemini olası eden koşulları çözümlenmek, söylemlerin ve buna yönelik metinlerin incelenmesi için Foucault arkeolojik çözümleme yolunu benimsemiş görünmektedir. Foucault özelinde arkeolojiyi sorguladığımızda Çelebi'nin (2016, s. 993), ifadesine göre arkeoloji “derinlikli, teorik ve homojen olan bilgi”dir. Foucault bilgiyi çözümlerken, söylemin olası koşullarını ve kanonlarını arkeolojik açıdan incelemeye açmıştır.

Foucault bilgiyi söylem üzerinden arkeolojik açıdan çözümlerken belirginleşen önemli bir durum ise onun tarih konusuna bakış açısı olmuştur. Foucault, tarihi belirli dönemlere ayırmak suretiyle her tarihsel dönemi kendi bağlamında ve içeriğinde değerlendirmeyi hedeflemiştir. Foucault'nun tarihi ele alış biçimi geleneksel anlayışın tamamen dışındadır. O özellikle bilim tarihinin süreklilik iddiasına karşı süreksizliğini ileri sürmüştür. Foucault “aynı fenomene farklı tarihsel dönemlerde rastlanabileceğine inanmaz. Her dönemde söylemin, aralarında bir devamlılık olmadan, dönemden döneme radikal bir şekilde farklılık gösteren bilgi, nesne, özne ve bilgi pratikleri ürettiğini düşünür” (Hall, 2017 s. 62). Örneğin Foucault “Kelimeler ve Şeyler” isimli eserinin birinci bölümünde tarihsel benzeşme konusu üzerinde durmuş ve bir tarihsel kesitte (XVI. yy.) bilginin genel görünümünü şu şekilde tarif etmiştir:

Bilginin hem çok kalabalık hem de kesinlikle fakir karakteri. Kalabalıktır, çünkü sınırsızdır. Benzerlik asla kendinde istikrarlı kalmamaktadır; ancak kendi hesabına başkalarını kabul eden

benzeşmeye gönderme yaptığında sabitleşir; öylesine ki her benzerlik ancak diğer hepsinin birikimiyle değer kazanmaktadır ve benzetmelerin en hafifinin doğrulanması ve sonunda kesin olarak gözükmeye için dünyanın tümünün kat edilmesi gerekir. Demek ki, birbirlerini davet eden teyitlerin sonsuza kadar yığılması yoluyla işlem yapan/yapmak zorunda olan bir bilgidir. (Foucault, 2017, s. 63)

Foucault bu ifadesi ile XVI. yüzyılda bilginin sabitliğini ve tekdüzeliğini göstermektedir. Aynı zamanda XVI. yüzyıl bilgisi sadece aynı şeyi bilmeyi gerektirdiğini ve bilgiye ulaşma güzergâhının belirsizliğini de ifade etmektedir. Ancak Foucault'nun tarihe bakışı bu ifadenin sadece XVI. yüzyıl bilgisini kapsadığını bu dönemin dışında bu fenomene bir daha rastlanamayacağını açıkça vurgular. Diğer yandan bu referans da bilimsel bilginin söylem üzerinden iktidar mekanizmalarının belirlenmesinin, bilim tarihi içerisinde yer alan her bilgi alanının çerçevelenmiş veya inşa edilmiş bilimsel söylemi dile getirme istencinin bir tarihsel dönemde ne şekilde olacağını ve hangi koşullara uyacağını ifadesini de göstermektedir (Foucault, 2015a, s. 171). Ancak bu koşullar Foucault'ya göre o dönemle sınırlı olacaktır.

Foucault'nun bilgi konusunu tartışmaya açtığında ya da bilginin doğruluk iddiasını analiz ettiğinde izlediği yol belirli kalıplara bir karşı duruştur. Foucault gerek pozitivist anlayışın çerçevelendiği bilgiyi gerekse hümanistik ya da yorumcu alternatifleri hiçbir şekilde veya koşulda temel almadan hareket etmiştir ve onun sunduğu anlayış hiçbir görüşü merkeze almaz ve belki de onun adına bir merkez sunmak gerekirse o merkez söylemdir, metindir ve dildir (Hekman, 1999, s. 225-226). Zira dil ve metne odaklanan bir yapı söylemi merkeze almıştır. Foucault açısından söylem, özne ve nesnenin oluşturulması ve tanımlanması noktasında başat rol oynamaktadır.

Bilgi konusu açısından bilimsel bilgi söyleminin, öznelerin inşa edilmesi adına iktidar açısından büyük bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Bilimsel bilgi bir tür olarak rasyonel tartışmaya dayanan normal ve patolojik uygulamaları ayıran söylemler ve söylemsel metinler üretmiştir (Coll, 2014, s. 1253). Bir metin yazarı veya söylemcisi Foucault'nun birincil açıdan ilgi odağı olmamıştır; o metindeki ve söylemdeki ön kabuller ve bilgilerle yani inşa edilmiş olarak gördüğü bilginin kendisiyle ilgilenmiştir. Diğer bir ifade ile modernizmin oluşturduğu yapıların temelinde, yine modernizmin en önemli silahları -bilgi ve özne- yer almıştır. Foucault bu geleneksel anlayışın izlerini sürerek mevcut yapıların ve iktidar alanlarının nasıl bilgi ürettiğini açıklama noktasında etkili argümanlar sunmuştur.

1.1. Öznenin bilgi açısından yeri

Modernizm tarihsel süreçte birçok kavramı değiştirerek günümüz görünümünü belirlemiştir. Toplumsal açıdan bugünkü anlayışın temelleri modernizm süreciyle paralel olmuştur. Modernizmin dönüştürdüğü ve onun oluşturduğu en temel kavramların başında ise özne yer alır. Bu açıdan ilahi olan dünyevileşmiş; tanrı yeryüzünden gökyüzüne gönderilerek insan onun yerine eyleyen olarak konumlandırılmıştır. Nitekim Touraine'e (2018, s. 260) göre modernizm tanrısal öznenin yerine insan özneyi yerleştirmiştir. Modernizm kutsal olanı tanrıdan alarak insana atfetmiş ve özne, dünyada fazlaca anlam yüklenen bir kavram olmuştur. Foucault'nun özne konusuna getirdiği yeni bakış açısı öncelikle özneyi kendi içinde bir tartışmaya açmaktadır. Foucault'ya göre özne, bilgi ve iktidarın tamda ortasında yer alan bir kavram olarak ifade edilir. Nitekim Hülür bu durumu şu şekilde ifade etmiştir. "Foucault'da özne modern iktidar/bilgi sarmalının bir yapıntısı olarak işlev görür" (2008a, s. 150). Bu durumda özne her ne kadar istençlerini ve tercihlerini kendi iradesince belirliyormuş gibi görünse de asıl belirleyici güç Foucault açısından iktidar olmaktadır. Foucault'nun özne terimini yeniden tartışmaya açması ve bunu Modernist anlayışın dışında yeniden ifade etmesi post-modern tavrın içerisinde bir değerlendirme adına çıkış noktası olarak görülebilir. Foucault "*Kelimeler ve Şeyler*" isimli eserinin son bölümünde modern insanın bilgi nesnesi olduğunu vurgular; bu

durumun deniz kıyısına çizilen bir yüz gibi yakında yok olacağını ve öznenin gücünün kaybolacağına inanır (Zeka, 1994, s. 9).

Bilgi konusundaki temel yaklaşım öznenin bilgiyle çevresindeki nesnelere anlamlandırarak açıklayabileceğini ileri sürer. Bu açıdan bilgi, özne ve nesne arasında bir ilişki olarak ifade edilebilir. Özne, nesneye yönelebilen ve onu anlamlandırarak açıklayabilendir (Çüçen, 2003, s. 4). Özne insana özgü bir kavram olarak düşünüldüğünden insanı dünyada diğer varlıklardan ayırmanın bir yolu olarak görülür ve burada bilgi merkezi bir yeri doldurur. Çünkü özne, bilendir. Bilgiyi özne ile özdeşleştiren bu anlayış modernizmin bir ürünüdür. Foucault'nun bilgi ve özneyi merkeze aldığı çalışmalarda bu görüşe yoğun eleştiriler getirdiği görülür.

Foucault bu anlayışın üzerine odaklanarak, modernizmin oluşturduğu bilgi ve özne kavramlarını açıklar. Touraine'e (2018, s. 267) göre "eskiden insan/özne Tanrı'da kendi izdüşümünü buluyordu; ama artık modern dünyada kendisi değerlerin temeli haline gelmiştir". Modernizm öncesi dönemde insan ve bilgi anlayışı kökten bir değişim yaşamıştır. Foucault bu değişimin bazı boyutlarını ön planda tutar. Foucault'ya göre insanın özneye dönüşmesinde üç ayrı kip vardır. Bu kiplerden ilki araştırmalara bilim statüsü kazandırılması, ikincisi öznenin parçalanması ve üçüncüsü insanın özneye dönüşmesindeki inceleme biçimleridir (Foucault, 2014, s. 58). Foucault özneyi "dünyanın anlamını kavramayıp kendini olayların akışına bırakmıştır" şeklinde bir ifade ile tanımlar (Foucault, 2013a, s. 69). Özne böyle bir ifadede parçalanarak tutarlılığı tartışmalı bir zamanda ve uzamda dışsal etkiye terk edilmiş ve iktidarın bir uzvu haline gelmiştir.

Foucault incelemelerinde iktidardan daha çok özneye odaklanmaktadır. O, öznenin bilgiyi üretme ve üretilen bilgi ile nesnelere nasıl anlamlandırıldığını incelemeye açarken, öznenin bilgiyle ilişkisinin karmaşık bir yapıda olan iktidarla ilişkili olduğunu görmüştür (Foucault, 2014, s. 58). Bu anlamda o incelemelerinin büyük bir kısmında "özne imgesini kırabilmek imkânına sahip tek şey olan iktidar izleğini" (Touraine, 2018, s. 215) çözümlemeyi hedeflemiştir. Nitekim o iktidarın oluşumunu insan öznenin ayırmıştır. Ayrıca Foucault'ya göre iktidar ne bireysel istençlerden ne de çıkarılardan oluşur. Foucault iktidarın çok karmaşık bir düzlemde işlevselleştiğini ve toplumun her hücresinde yer aldığını vurgular. Bu nedenle de Foucault iktidarı tarihsel bir devlet anlayışıyla çözümlemeyi verimsiz arayış olarak görür (Foucault, 2015a, s. 111). Foucault ayrıca öznenin iktidara eklemlenen yapısını ortaya çıkartarak, öznelere toplumsal konumlarını belirleyen şeyin aslında bilgi değil iktidar olduğunu öne sürer. Söz konusu bu iktidar ona göre bireyi kategorize eder ve bireysellikliği belirler; özneyi kimliğine bağlayarak ona hem kendisinin hem de başka öznelere tanımak zorunda olduğu bir doğruluk yarasını -bilgi çerçevesinde oluşturulan- dayatarak direk olarak toplumsalın gündelik hayatına müdahale eder (Foucault, 2014, s. 63). İktidar öznenin gündelik hayattaki konumlarını belirleyerek kendine farklı alanları veya nesnelere aynı şekilde meşgul olma imkânını oluşturan alanları açar (Foucault, 2019, s. 72). Foucault'ya göre öznelere tarihsel süreçlerdeki farklı erklerin birer ürünü olurken, tarihsel bir dönemde ve o dönemin mevcut iktidar mekanizmalarıyla şekillenen özne, aynı zamanda sosyal ilişkiler içerisinde inşa edilir (Çelebi, 2013, s. 513) ve özne toplumsal alanın bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Foucault'ya göre özne, iktidar ve bilginin oluşturduğu bir sonuçtur ve öznenin toplumsalın içerisinde şekillenmesi iktidar sisteminin bir parçası olduğunu gösterir. Yani özne iktidarın normallik anlayışı içerisinde inşa edildiğinden özne açısından toplumsal alanının olguları normallik biçiminde algılanır ve sorgulamaya açılmaz.

Foucault öznenin ve toplumsal değerlerin tümünün iktidar tarafından inşa edildiğini vurgular. Bu durum her yerde bulunan öznenin varlığına işaret eder. İktidarın merkezsiz yapıda olmasında söz konusu öznenin etkisi vardır. Diğer yandan iktidarın merkezsiz bir formda olması ona karşı oluşacak olan bireysel ve kolektif direnişleri de en baştan ortadan kaldırmaktadır (Hülür, 2008a, s. 150). Foucault'da özne kavramı geleneksel toplumdaki,

modern topluma geçişle oluşmuştur. Özne toplumsal yapı içerisindeki en önemli varlık olan insana karşılık gelir. Foucault bir bireyin, bedenini ve kimliğini belirleyen en önemli şeyin iktidar olduğunu ileri sürer. Bu sebeple Foucault'da özne iki biçimde anlam taşır; bunlardan ilki, denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına bağlı olma iken, ikincisi öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olmaktır (Çelebi, 2013, s. 517). Ayrıca o her türlü özne biçimine ve evrensel değerlerdeki öznenin varlığına karşı çıkar.

1.2. İktidar-beden ilişkisinde bilginin yeri

Foucault'ya göre iktidar ve beden arasında anlamlı bir ilişki vardır. Söz konusu bu ilişkiyi anlamak için toplumsal güç ilişkilerinin nasıl üretildiğini sorgulamak önemli bir ayrıntı olmaktadır (Lemke, 2014, s. 4). Güç ilişkilerini anlamak iktidarın ve siyasal sistemlerin toplumsala ve insan bedenine nasıl nüfuz ettiğini ortaya koymak için koşul olmuştur. Nitekim Foucault'ya göre bedenler iktidar tarafından kontrol altına alınmış, disipline sokulmuş ve gözetim mekanizmalarının içene atılmıştır. Bedenler bu şekilde iktidarın hegemonyası altında toplumsal alanda, toplumsalın bir ürünü olarak biçimlendirilmiştir. Aynı zamanda bedeni kontrol altına alan mekanizmalar birer iktidar mekanizmaları olarak görülür. Foucault, araştırmalarında iktidarın etkilerini çözümlenebilmek için dikkatini ideolojiden daha çok bedene çevirmiştir. Foucault'nun araştırmaları sonucunda iktidarın tehlikeli yanı baskı ve güç yoluyla korku yaratan bir anlayışla hareket etmesi olmamıştır. Tam aksine o iktidarın arzu yaratan yanının gözetim ve beden kontrolü açısından son derece etkili olduğunu vurgulamıştır. Foucault'ya göre bedenler birer arzu nesnesi haline gelmiştir (Foucault, 2015a, s. 49). Ulaşılan bu sonuç iktidarın tarihsel olarak ve yeni durumlar karşısındaki dönüşümünü de gösterir. Çağdaş toplumsal sistemlerde iktidar biçimleri ve alanları kendini dönüştürerek biyo-iktidar halini alır ve benliği aynı zamanda bedenin söylem pratikleriyle tahakküm altına alır (Hülür, 2009b, s. 200). Artık iktidar çağdaş toplumlarda tamamen bedenlere sızmış ve varlığını bunun üzerinden sürdürmüştür. Ancak iktidar varlığını her ne kadar bedenlerde gösterse de o beden sürekli olarak var olabilmek için bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Biyo-iktidar Foucault'ya göre yönetsel aklın sistemine ve yönetsel aklın içinde yer alan ekonomik doğruluk sorununa odaklanmayı gerekli kılar (Foucault, 2015b, s. 23). Öncelikle Foucault'ya göre yönetsel sistemin çözümlenmesi biyo-iktidarın anlaşılmasında etkili bir rolü üstlenir. Bu açıdan odaklanılacak alan iktidarın bedenleri nasıl kuşattığı ve nasıl ilişki sürdürdüğü olur.

Foucault beden-iktidar arasındaki ilişkiye bir örnek olarak kral-tanrı ilişkisini sunmuştur. "Nasıl Tanrı dünyayı yaratmışsa, nasıl ruh bedene biçim veriyorsa, kral da sistemler kurmalıdır, tıpkı Tanrı'nın doğal varlıklar için ya da ruhun bedeni yönetirken yaptığı gibi kralda insanları nihai ereğine yönetmelidir" (Foucault, 2014, s. 45-46). Foucault bu ifadesinde Tanrı'ya atfedilen gücü krala yani iktidara atfetmiş ve iktidarın bedenleri bir ruh gibi şekillendirip yönetmesini ifade etmiştir. Söz konusu bu ifade iktidarın bedenleri sistematik bir şekilde nasıl kuşattığını gösterir düzeydedir. İktidarın bedenlere bir ruh gibi girmesi, görünmez olarak kuşatması için belirli oluşumların ve alanların yani mekânların önemli derecede etkinliği söz konusudur.

İktidarın bedenleri ele geçirdiği alanlar olarak görülen, hastaneler, okullar, spor salonları ve hapishaneler bedenleri düzeltmek, iyileştirmek, sağlıklı hale getirmek söylemleriyle iktidara hizmet ederler ve bedenler bu mekânlarda üretilen bilgi ve söylemlerle iktidarın parçaları haline bürünürler. Örneğin "tıp mesleği esas olarak kar güdüsüyle hareket eden bir alan olduğu için değil; insanların bedenleri, sağlıkları, yaşamları ve ölümleri üzerinde hiçbir şekilde denetlenmeyen bir iktidara sahip olduğu için eleştirilir" (Foucault, 2014, s. 62). Nitekim beden Foucault'ya göre tıbbi bakış tarafından kurularak, tıbbi söylemin nesnesi olmaktadır (Tekeli, 2017, s. 59). Ayrıca "bizzat beden adeta bir dil düğümüdür" (Foucault, 2013b, s. 118). Bu bağlamda Foucault'ya göre beden anlamsal olarak toplumsal alanın her yerinde iktidar gibi bulunma özelliğini gösterir. Foucault'ya göre iktidar her daim bedene müdahale etmektedir ve

beden ile iktidar arasındaki bu ilişkilerin aktörleri, devlet, cezaevleri, tıbbi kuruluşlar, akıl hastaneleri ve hukuk disiplinleri olmaktadır (Bingöl, 2019, s. 330-331). Foucault'nun iktidar anlayışının bir yansıması olarak denetim mekânları bedenleri bireyselleştirir ve çoğaltır; bu yolla söz konusu iktidar mekânları toplumsal denetim mekanizmalarını açıktan gizli olmaya dönüştürür (Hülür, 2009c, s. 120), böylece birey bizzat kendi kendisini denetim altında tutar ve iktidar mekanizmalarının bir unsuru olarak görülür.

Foucault açısından her tarihsel dönemin iktidar-bilgi sarmalı farklı olduğundan iktidarın bedenlere nüfuz edişi de değişikliğe uğramaktadır. Örneğin Foucault'nun "Hapishanenin Doğuşu" isimli eserinin ilk bölümlerinde bedene azap çektiren bir iktidar yapısını görülürken (Foucault, 1992, s. 3-39) diğer çalışmalarında ise iktidarın bedeni uysallaştırdığı ve arzu nesnesi haline getirdiği yapıları görebiliriz. Düzenleyici iktidar dönemi olarak ifade edebileceğimiz dönemde, iktidarın insana etkisi; klasik dönemde maddesel bedenle sınırlı kalmışken, modern dönemde yeni bir boyutu da elde etmiş ve bireyin ruhu üzerinde de aynı etkiyi göstermiştir (Güneş, 2015, s. 67). İnsanlar ve bedenler bilgi çerçevesinde oluşturulan ve iktidar mekânlarında üretilen belirli sıfatlarla iktidar tarafından şekillendirildiğinden, değişen her tarihsel dönem yeni iktidar biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum iktidarın beden üzerinde yürüttüğü politikaları da değiştirmektedir. Özellikle çağdaş toplumsal yapılarda pastoral iktidar anlayışı benimsenmektedir ve bu yolla topluma, bireye sahip çıkan daha yumuşak ve inandırıcı, haklı ve gerçekçi söylemlerle kendini kabul ettiren bir iktidardan söz etmek mümkündür (Bingöl, 2019, s. 331). Diğer bir ifadeyle iktidarın bedenle olan ilişkisi Foucault'ya göre doğal ve normal bir ilişki içerisinde şekilleniyormuş gibi görünmektedir.

1.3. Bilimsel bilgi-iktidar ilişkisinde bilginin yeri ve söylem

Bilgi konusu üzerine yapılan tartışmaların eksenini bilimsel bilgiyle ilişkili görünmektedir. Modernist bakışın dışında post-modern bir perspektifle de konuya bakıldığında bilimsel bilginin kendisini kanıtlamış olduğu söylenebilir. Ancak post-modern perspektif bilimsel bilginin mutlakçı ve değiştirilemez yapısına karşı bir duruşu ifade eder. Post-modern tavrın en güçlü eleştirilerinden biri de modernizmle beraber şekillenen bilimsel bilgi konusunda olmuştur. Post-modernizm bilimsel bilginin modernizmin iktidarı meşrulaştırmada bir silah olduğunu vurgulamış, bilimsel bilgi ile oluşan doğruluk ve evrensellik iddialarının iktidar mekanizmalarını güçlendiren bir yapıya hizmet ettiğini savunmuştur.

Lytard bilimsel bilginin iktidar ile ilişkisine dikkat çekerek bilimsel bilgiyi bir söylem türü olarak (Lytard, 1997, s. 17) kategorize etmiştir. Foucault bilgi-iktidar konusunu farklı bir şekilde ele almış ve doğruluk konusunu gündeme getirmiştir. İktidar uygulamasının belirli bir doğruluk çerçevesi içinde olması (Hülür, 2008a, s. 151), hakikat ve hakikatin oluşumu noktasında bilginin fonksiyonunu ve bilgi-iktidar ilişkisini göstermektedir.

Foucault'ya göre iktidarın yeri ve konumu belirsizdir; ayrıca iktidar, bir kişi ve grubun elinde olmadığından ekonomik güç ile sahiplenilebilecek bir yapıdan da söz etmek çok da olası değildir. Ancak Foucault'ya göre iktidarın sürekli aramızda olması ve toplumsal anlamda her yerde iktidarın görünmesi iktidarı çözümlenebilir için çok önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmektedir (Çelebi, 2013, s. 514). Ayrıca Foucault iktidarın "bilgi, adalet, estetik, nesnellik, kolektif çıkar biçimleri altında saklı olduğunu" (Foucault, 2011, s. 118) ifade etmiştir. Bu bağlamda öznenin konumunu tekrar gündeme aldığımızda bu kolektif çıkar biçimlerinde özne iktidarın bir parçası haline alır. Böylece iktidar etkinliğini ve dolaşımsallığını arttırmış olur.

Bilgiyi taşıyan ve bunu söylem pratiğine taşıyan şey öznedir. Burada öznenin görevi iktidarın ayakta durmasını ve dolaşımında kalmasını sağlamaktır. Bilgi ise iktidarın meşrulaşması adına bir hizmeti yürütür. Foucault iktidar mekanizmasının iki işleyiş noktası olduğunu vurgular ve bunlardan birisi hukuk-iktidarı biçimsel olarak sınırlayan kurallar-diğeri ise gerçeklik/hakikat-iktidarın ürettiği ve yönlendirdiği-olup; bunlar iktidarın devamlılığı

noktasında birer ayırım noktasını oluşturur (Urhan, 2007, s. 102). Her iki iktidar mekanizması da iktidarın işleyişinin ve merkezden uzaklaşmasının önemli nedenlerinden biridir.

Foucault, bilimsel bilgi ve bilimsel olmayan bilgi arasında bir ayırım yapmaktadır. O “bilimsel alanlar için söz konusu edilebilecek olan bilgiyi *connissance* yani bilme, bilimsel olmayan ama derinlemesine olan ve aynı zamanda arkeolojik çözümlemenin konusunu da oluşturan bilgiyi, *savoir* olarak tanımlamıştır. Bilgi ve iktidar arasındaki ilişkide incelemeye konu olan bilgi, derinlemesine olan bilgi yani *savoir*-bilimsel bilgidir” (Çelebi, 2013, s. 515). Bilgi konusunda yapılan bir sınıflandırma bilginin nasıl oluştuğunu, söyleme pratiğine nasıl dönüştüğünü anlama adına ve iktidarın ilgisini açıklamada son derece önemlidir. Bu açıdan derinlikli bilgi konusuna açıklık getirdiğimizde şu ifade dikkat çekicidir:

Derinlikli, teorik ve homojen olan, bundan dolayı da arkeolojik çözümleme yoluyla elde edilen bilgiyi, yeterince derinliği olmayan, uygulamalı olan ilgili ve heterojen olan, bundan dolayı da soykültürel çözümleme yoluyla elde edilen bilmeden ayırt eden Foucault'nun iktidarla ilgili çözümlemesinin bilgi kurumsal temelinde bilginin mi yoksa bilmenin mi yer aldığı konusunda birbirinden epeyce farklı görüşler öne sürülmüş olmakla birlikte, iktidarla ilgili söylemin bilgi kurumsal temelinin onun düşüncesinde bilmeye dayandığından kuşku duyulmamalıdır. (Urhan, 2007, s. 101-102)

Foucault iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi ifade ederken, bilginin iktidar tarafından üretilen bir şey olduğunu vurgular. Bu açıdan bilgi kavramı ile bilme kavramı üzerine bir ayırım Foucault'da açıktır ve bilgi söylem üzerinden bir incelemeye tabi tutulur. Söylem, bilginin öznel aracılığıyla dağılması ve iktidarın sürekli olarak kendini yenileyerek tüm yaşamda ve bireyde kendini sağlama alması şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca bu durum toplumsallaşır ve benimsenir. Bu da birey tarafından bir doğallık-normallik olarak anlamlandırılır. İktidar tarafından toplumda oluşturulan normallik hem iktidarın yayılması hem de kendine karşı olacak direnme alanlarını ortadan kaldırması için son derece önemlidir.

Foucault modern toplumlarda iktidarın bedenleri kuşattığını ve bireyin hücrelerine kadar girdiğini vurgular. İktidarın bedene hâkim olması ve inşa edilmiş beden bilinci, Foucault'ya göre ancak iktidarın bedeni kuşatmasıyla oluşmaktadır. Bedenleri arzu nesnesi haline getiren spor faaliyetleri ya da disipline edilmiş sağlıklı görünen bedenler iktidarın bedenleri olurken, insan kendi bedenini arzular hale gelmiştir. İktidarın bedenler üzerindeki etkisi bir iktidar kazanımı olarak görülür. İktidara karşı bedenin talebi söz konusu olurken görünüm iktidara karşı bir saldırı şeklindedir; ancak bu durum iktidarın güçlenmesini doğurur (Foucault, 2015a, s. 39). O halde Foucault'ya göre iktidar belirli pratiklerle bedenlere saldırmakta ve onları kuşatmaktadır. İktidarın toplumsal varlığı bedenlerle bütünleştiğinden toplumun her yerinde yaygın olarak kendini göstermesini sağlar. Bedenle bütünleşen iktidar bir grupta veya bir yerde yoğunlaşmaz; iktidar her yerde ve her grupta kendini gösterir. Bu durumda Touraine'e göre (2018, s. 211) iktidarın her yerde ve hiçbir yerde olmaması gibi bir paradoksla ifade edilir.

Foucault'ya göre iktidar bireyde veya bedende baskı ve tahakküm uygulamaz hatta tam tersi olarak arzu oluşturur, zevki kışkırtır, bilgiyi üretir ve bu yolla iktidar bedenin derinliklerine nüfuz etmeye çalışır (Foucault, 2015, s. 49). Bedeni kuşatan iktidar yukarıda da ifade edildiği gibi belirli odaklarda değil toplumsalın her alanında yer alır ve iktidarın en belirgin özelliği olan tahakküm ve baskı görünümü arzu ile yer değiştirir. Bu durum ise kavranması çok zor ve karmaşık bir iktidar ilişkisini açık eder. Bu iktidarın bu şekilde farklı konu ve bağlamlarla, genel anlamının dışında çözümlenmesi Foucault'nun görüşlerinin güçlü yönlerinden biri olarak belirir. Yani onun görüşünün en etkin yanlarından birisini baskıcı ve merkezi bir iktidar görüşünü reddetmesi oluşturmaktadır (Touraine, 2018, s. 211). Onun diğer güçlü yanı iktidar ve bilgi arasındaki ilişkidir. Özellikle iktidarın bilgi ile ilişkisini söylem pratiği üzerinden incelemesi söyleme çalışmalarına yeni bir perspektif koymuştur (Hekman, 1999, s. 226). Diğer yandan özellikle *Hapishanenin Doğuşu* eserinde gözlem çalışmalarına da farklı bir anlayış getirdiği görülür. Gözlemin iktidar sahasını nasıl kurduğunu ve bu sayede tekdüzelik gözlem

alanına geçildiğini gözlemin sadece görmek olmadığını ifade etmesi (Foucault, 2017, s. 198-199) onun gözlem ve iktidar arasındaki ilişkide yeni bir bakış ortaya koyduğunu söylemeyi mümkün kılmıştır.

Bilgi ve iktidar ilişkisi Foucault'ya göre aynı zamanda yönetsel bir ilişkiye de karşılık gelir. Yönetimsellik tarihsel bir oluş içerisinde iktidarın bilgiyi oluşturma biçimi olarak görülebilir. İktidar ilişkilerinde yer alan bilgi, söylemin incelenmesi veya diğer deyişle iletişimin çözümlenmesi ile elde edilmeye çalışılmıştır. İktidarın aracı halindeki bilgi sadece bilimsel sınıfta değildir. Özellikle dilsel alanda, semboller alanında ve göstergeler alanında da söylem pratikleri olarak görülür. Foucault bilgiyi söylem olarak görünür kullanımıyla ve toplumsala uyum olanaklarıyla tanımlarken, mevcut bilginin dışında daha önce belirlenmiş bilginin olmadığını da ifade etmiştir (Eroğlu, 2016, s. 46). Bu durumda söylemin mevcut bilgilerle yeniden ve sürekli bir biçimde kendini inşa ettiğini ve toplumsal alanda dolaşımında olduğunu söylemek mümkündür.

Foucault söylem konusunda diğer alternatiflerin –özellikle pozitivist ve post-pozitivist dışında- yeni bir sosyal teori formüle etmeye çalışan bir düşünür olarak değil, sosyal problemlerin somut yanlarıyla ilgilenen bir düşünür olarak tanımlanır (Hekman, 1999, s. 226). Foucault söylemi tarihsel bağlam çerçevesinde bir değerlendirme girişiminde bulunmuş ve o her tarihsel dönemin farklı bir bilgi geliştirdiğini ifade etmiştir. Buna koşul olarak söylem alanlarının mevcut bilgi çerçevesinde yeniden inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Söylem alanları belirli bir tarihsel dönemde örneğin 19. yüzyılda edebiyat, siyaset ve bilim çerçevesinde kategorize edilmiştir ve söylem pratikleriyle de bu alanlar pekiştirilmiştir (Foucault, 2019, s. 35). Foucault'nun söylem çalışmasının temelleri özellikle “doğruyu söyleme” biçimleriyle ilgili olup söylemin kendi kendini rasyonelleştirme, sistemleştirme biçimleriyle ilgilenmiştir (Ritzer, 2008, s. 478). Foucault'ya göre söylemin üretimi; “her toplumda, görevleri onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, belirsiz olagelişini dizginlemek, ağır, korkulu maddeliğini savuşturmak olan birtakım güzergâhlarla hem denetlenmiş hem ayıklanmış hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır” (Foucault, 1987, s. 23). Bu yapılandırma içerisinde söylem, mekânlara sızarak insan ve mekân arasında bütünleşmektedir (Foucault, 2008, s. 50). Söz konusu bu bağlam onu tıbbi ve klinik söylemlerin, denetleme, kontrol altına alma, bedenini disipline etme mekânlarının oluşmasıyla ilgili insanı veya toplumu ilgilendiren söylemlerin incelenmesine itmiştir.

Foucault hapishaneler ve zihinsel kurumlar üzerine yaptığı incelemelerde bilgi kategorilerinin güç ilişkileri üzerinde etkiler yarattığını ve bilgi-iktidar yapısının nasıl şekillendiğinin boyutlarını gösterir ve o bu yolla benzer çalışmalar yürüten teorisyenlerden ayrılarak fail yapı ilişkisinden kaçmıştır (Hekman, 1999, s. 227). Foucault'nun iktidar ve söylem arasında kurduğu ilişki şu şekilde ifade edilir; “iktidarın bireyleri, normalleştirme ve normalleştirme amaçlı kapatma düşüncesi ile oluşturulan öznelerin, kimliklerin oluşturulması aşamasında seçtikleri söylem biçimlerinin, iktidarın söylemi karşısındaki yeri ile ilgilidir” (Çelebi, 2013, s. 521). Foucault'ya göre “söylem özneler üstü bir yapıdır ve öznenin ortadan kalkışının ve süreksizliğinin belirlendiği bir birliktir” (Çelebi, 2016, s. 996). Ona göre söylem çevremize odaklanmış düşüncenin sağlamlığını göstermektedir (Foucault, 2014, s. 95). Çevremizde varolan düşünce onun bakış açısına göre modern çağ iktidarının yarattığı bilgiler olmaktadır ve bu bilgiler iktidar alanlarının genişlemesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Daha önceden iktidarca konumları belirlenmiş özneler söylem yoluyla iktidar bilgisinin dolaşımını sağlayarak iktidarın ayakta durmasını sağlamaktadır.

Bilgi ve söylem ilişkisi, bilginin söylem aracılığıyla gösterilmesi ve uyum olanaklarını oluşturması yoluyla gelişim göstermiştir. Bilgi pratik olmaksızın kendini geliştiremeyeceğinden, söylem pratiklerine odaklanmak bilgi alanlarını tanımlamada etkili bir yoldur (Eroğlu, 2016, s. 46). Foucault'ya göre söylem birlik halinde ve üretim ilişkileri içerisinde çözümlenir; söylem, söylemi üreten ve onu sürekli hale getiren iktidar ve kurumlar

aracılığıyla mümkün olur (Güneş, 2013, s. 57). Bu anlamda söylem üretim ilişkileri ve bağlam içerisinde çözümlenmelidir. Foucault söylemi sürekliliğin bir parçasıymış gibi algılanmasına göndermede bulunarak, farklı konulardaki söylemlerin nasıl olup da tek bir söylem etrafında şekillendiğini anlamaya çalışmaktadır ve ona göre söylem makam/güç oyunlarının içerisinde incelenmelidir (Foucault, 2019, s. 39). Bu açıdan bilgi, söylem, iktidar ve özne ilişkisinin boyutlarını hedefleyen analizler belirli bir işleyişin ve anlayışın izlerini takip eder. Ancak söz konusu olan inceleme biçimini yöntem çerçevesinde ele almak Foucault bakışından bir paradoksu doğurabilir, çünkü o genel olarak yöntem tartışmalarının dışında kalmayı tercih etmiştir.

1.4. Bilgide arkeoloji ve soybilim anlayışı

Foucault'nun belirli ve geleneksel yaklaşımlara karşı sergilediği duruşlara en belirgin örneklerden biri ise bilimsel yöntem tartışmasıdır. Nitekim o sergilediği bilimsel duruşla mevcut ve ana akım yöntem kalıplarını reddetmiştir. Ayrıca Foucault incelemelerinde izlediği çözümlene yolunun geleneksel yöntembilim anlayışı içerisinde yorumlanmasına karşıdır. Özellikle kapatılma, gözetleme, tıp ve psikiyatri üzerine yaptığı incelemelerde Foucault belirgin yöntemlerin dışına çıkarak iki farklı çözümlene anlayışını benimsemiştir. Bunlar arkeolojik ve soybilim anlayışıdır. Foucault erken dönem çalışmalarında özellikle “Kelimeler ve Şeyler” ve “Bilginin Arkeolojisi” gibi eserleri başta olmak üzere birçok araştırmasında arkeolojik çözümlene anlayışını benimsemiştir. İktidar üzerine yaptığı incelemelerde ise benimsediği çözümlene anlayışı soybilim (geneoloji) olmuştur. Söz konusu bu iki anlayış bilginin Batı düşüncesindeki oluşumunu, gelişimini ve konumunu ifade etmek için benimsemiştir.

Foucault “Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu, Kelimeler ve Şeyler, Bilginin Arkeolojisi” gibi eserlerinde arkeolojik inceleme anlayışını benimsemiş ve bu eserlerde bilgi, episteme, düşünce tarihi ve söylemsel oluşumlarının neyi ifade ettiğini değerlendirerek, bilginin nasıl ortaya çıktığını, değişimlerini ve kullanımlarını tespit etmek noktasında arkeolojiden yararlanmışır (Çelebi, 2016, s. 995). Foucault özellikle “Bilginin Arkeolojisi” çalışmasında merkeze bilgi konusunu yerleştirmiş, bilginin tarihsel dönüşümünün ilkelerini, bilginin söylemsel oluşumlarını, bilginin nasıl bir ifade ve söylem pratiği haline geldiğini ve bilginin özne, bilinç ve köken ile nasıl ilişki kurduğunu kazıyıcı bir anlayışla ele almıştır (Hülür, 2008a, s. 158). Foucault arkeolojik anlayışın aracılığıyla bilgi birliği temelinden farklılıkları okumamaktadır, o zaten bilgideki farklılıklardan yola çıkarak bir dönemin bilgisini tanımlama fırsatını sunar (Revel, 2005, s. 80). Foucault'nun çalışmaları “söylemin tarihini, değişimlerini, epistemik kırılmalarını ve sıçrayışları göstermeye çalışır” (Bircan, 2019, s. 278). Foucault, özellikle “Bilginin Arkeolojisi” çalışmasıyla bir bilgi birliği üzerinden analiz yapmaktan öte, farklı bilgilerin bizi nasıl kuşattığını ve söylemin bir parçası haline nasıl geldiğini ortaya koymaktadır.

Foucault arkeolojik analizin özelliklerini kabaca dört başlık altında toplamıştır. İlk olarak ona göre arkeoloji söylemlerin içinde gizlenen ya da apaçık görünen düşünceleri, temsilleri, imajları, temaları, saplantıları değil de bu söylemlerin kendisini, kurallara uyan pratikler içerisinde tanımlar. İkinci olarak arkeoloji, söylemleri kendinden önce gelen, kendilerini çevreleyen ya da izleyen şeye, hoş bir eğilimle başlayan sürekli ve hissedilmez geçişi yeniden bulmaya çalışmaz, arkeoloji söylemlerin henüz olmadıkları andan hareketle oldukları şey haline geldikleri anıda gözetlemez, onun problemi, tam tersine, söylemleri özellikleri içinde tanımlamak; kullandıkları kurallar oyununun başka hiçbir şeye indirgenemezliğini göstermek olur. Üçüncü olarak arkeoloji bireysel eserlerin içine nüfus eden bazen bütünüyle onları yöneten ve hiçbir şeylerini aşındırmaksızın onlarla egemen olan yapıları inceler. Son olarak ise arkeoloji nesne-söylemin sistematik bir betimlemesini yapar (Foucault,

2019, s. 178-179). Söz konusu bu dört genel başlık arkeolojik anlayışın işleyişinin sınırlarını da çizmiş olur.

Foucault'nun arkeolojik inceleme biçimi kökenlere inmeyi gerekli kılmış gibi görünebilir. Ancak o kökenler arayışıyla ilgilenmez ve hatta reddeder, onun için önemli olan belgenin kendisidir -yani söylemin- söylemin başlangıç noktası değildir (Ritzer, 2008, s. 478). Bunun yanı sıra arkeoloji Foucault'ya göre net bir şekilde yöntembilim değildir, ancak sıkı bir yöntemdir; ama bilimsel yöntem tartışmalarının içinde arkeoloji yer alabilecek bir yöntem değildir. Nitekim o bu durumu şöyle ifade etmektedir. "Bilginin Arkeolojisi bir yöntembilim kitabı değildir. Farklı alanlara aynı biçimde uygulayacağım yöntemim yok. Tersine şunu söyleyebilirim ki, yöntem sorununu asla öne çıkarmadan, araştırmamı sürdürürken bile bulduğum ya da uydurduğum araçları kullanarak tecrit etmeye çalıştığım şey bir nesnelere alanıdır, aynı nesnelere alanı" (Foucault, 2015a, s. 173).

Foucault, arkeolojik anlayışla incelemeye tabi tuttuğu konularda yapı sorununa da göndermede bulunmaktadır (Foucault, 2015; Foucault, 2019). Onun yapısalcılığa karşı çok belirgin bir duruşu olduğundan yapısalcılığın ileri sürdüğü belirli yöntemlere karşı da eleştiriler getirmiştir. Foucault'nun arkeolojik çözümleme anlayışı alana bir bakış açısını sunmakta olduğundan tamamıyla yeni bir alanın da oluşumunda etkinliği olmuştur (Hekman, 1999, s. 228). Foucault arkeoloji terimini hiçbir zaman açıkça tanımlamamasına rağmen, bu terim tek bir işlev üzerinden, iktidar teorisi bağlamında herhangi bir söylem olarak anlaşılmalıdır; o belirli bir sosyal bağlamda belirlenmiş veya gizli olarak varolan ikincil söylem pratiklerinin etkisini incelemeyi hedeflemiştir (Brenner, 1994, s. 680). Foucault arkeolojik anlayışla sadece bilme/bilgi ayrımı içerisinde yer alan bilimsel bilgiyi analiz etmemiş, toplumsal yaşamdaki ikincil söylem pratikleri olan yani bilimsel bilgi çerçevesinde yer alamayan bilgiyi de analiz etmiştir. Bilgi tartışmasındaki bu geniş bakış açısı bilgi ve iktidar ilişkisini açıkça ortaya koymuştur. O özellikle Batı düşüncesinde yer alan üretilmiş doğrulukları ve bunun toplumsal açıdan etkilerini söylem ve söylemsel metinler üzerinden arkeolojik bir anlayışla çözümlemiştir. Bununla birlikte Foucault doğru bilgi ve iktidar ilişkisini, iktidar mekanizmalarının söz konusu bilgiyi nasıl doğruluk olarak ürettiğini tarihsel bağlamda arkeolojik çözümlemeyle ortaya koymuştur. Foucault arkeolojiyi yerel bilgilere ilişkin söylemlere uygun düşen bir çözümleme yöntemi olarak ifade etmektedir (Urhan, 2007, s. 101). Bu açıdan Foucault'ya göre bilgi, söylem ve doğruluk ilişkisi ancak arkeolojik bir çözümleme ile ortaya çıkartılır.

Modernleşmeyle birlikte Batı düşüncesinde egemen olan söylem pratiklerini arkeolojik olarak çözümleyen Foucault bilgi-iktidar ilişkisini modern toplum ve söylemin özü olarak betimlemiştir (Bayram, 2018, s. 2019). Diğer bir ifadeyle o toplumun değişken iktidar biçimlerini arkeolojik bir yöntem anlayışı ile çözümlemeye çalışmıştır. Söylem üstüne söylem geliştiren Foucault, varolan ve yerleşik hale gelen bilgi tarihi dışında farklı bir bilgi tarihinin olabileceğine yönelik ipuçlarını sunmaktadır. Özellikle "Bilginin Arkeolojisi" metodolojik bir çalışma örneği değil; anti-metodolojik bir çalışma örneği görülmekle birlikte, arkeoloji ilk akla gelen anlamının dışında kullanılarak farklı bir felsefi arayış içerisinde bilginin epistemik yapılarıyla ilişkisini ortaya koymak üzere bir çaba olarak görülebilir (Çeğin & Özpolat, 2018, s. 400-401). Diğer yandan iktidar söz konusu olduğunda farklı çözümleme anlayışının Foucault'da benimsendiği görülür, özellikle iktidar ve beden arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarında benimsenen çözümleme anlayışının soybilim olduğunu ifade edebiliriz.

Foucault bilgi ve iktidarı ayrılmaz parçalar olarak görmektedir. Onun hakikat anlayışı iktidarın soybilimi ile doğrudan ilişkili olduğundan soybilim rastlantısal olma özelliğiyle birlikte toplum bilimleri içindeki bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyle beden ve davranışların düzenlenmesi ve yönetilmesi, benliklerin oluşumlarıyla ilgili bir kavram olarak ifade edilmektedir (Ritzer, 2008, s. 478). Foucault soybilimsel araştırma ile "doğrulukların ve öznelerin ortaya çıkış koşullarını ve bu koşulların değişimini inceler" (Hülür, 2008a, s. 150).

Özellikle o *Hapishanenin Doğuşu* ile *Cinselliğin Tarihi* eserlerinde ortaya çıkan yeni ahlaksal gelişmeleri, yeni iktidar ilişkilerini soybilim üzerinden incelemektedir (Bayram, 2018, s. 220). Foucault'nun soybilimsel anlayışı da hümanist bilgi ve dil anlayışını reddettiği kadar, yapısalcı anlayışın varsayımlarını da temelde reddetmektedir (Hülür, 2009a, s. 13). Bu nedenle onu metodolojik açıdan bir yerde konumlandırmak çok olası bir durum değildir.

Foucault soybilim yaklaşımında Nietzsche'nin ayak izlerini takip eder ve soybilimi şu şekilde tanımlar. "Bilginin, söylemin ve nesne vb. alanlarının farklı türden oluşumunun, olaylar alanına aşkın olabilecek ya da içeriksiz kimliğiyle baştan sona bütün tarihi kat edebilecek bir özneye atıfta bulunmaksızın bir açıklamasını veren form" (aktaran Hekman, 1999, s. 229). Soybilim tarihsel olayları bütün giriftliği içerisinde ele alıp incelemeyi amaçlar, bu görüşün temelinde insana ilişkin olaylar ve oluşumlar bulunur (Urhan, 2007, s. 100). Foucault'nun soybilim anlayışı çok boyutlu ve derinlikli bir bilgiyi kapsar.

Foucault'nun soybilim anlayışı kurucu özne fikrine karşı mesafeli dururken, öznelliği ön plana çıkarmaktadır. Diğer bir ifade ile "tarih içerisinde, içkin bir töz ile uyumlu olarak ilerleyen bir özne anlayışı yerine, Foucault bilgi-iktidar ilişkileri bağlamında ortaya konulan öznellikleri benimseyen ve onları üstlenen özneleri irdelemeye yönelmekte; insan yaşamına dair her türlü köken ve özne anlayışını yok saymaktadır" (Kızılkaya, 2018, s. 118). Bu bağlamda o tarihin dönüşümselliğini ve her dönemin bilgi-iktidar ilişkisinin farklılığını vurgularken özne yerine öznellik analizini hedeflemektedir. Foucault her iki çözümleme anlayışını da tarihsel bağlamla ele almaktadır. Bu açıdan tıpkı birçok kavramı gibi onun tarihe bakışı da genel görüşün dışında olmaktadır. "Foucault'nun tarih yazımının ön kabulleri kriz düşüncesinden gelir" (Megill, 2012, s. 305). Ayrıca Ayaz'ın ifadesine göre Foucault tarihi bir kıyamet gibi yorumlamaktadır (Ayaz, 2016b, s. 60). Onun bu açıdan klasik tarih anlayışının savunduğu doğrusallığa karşı, süreksizliği savunmasının izlerini görebilmekteyiz. Foucault tarihi olaylar dizisini arkeolojik incelemelerle geniş bir perspektiften sunmaktadır. Geniş tarihi birimlerin dışında kırılmalara odaklanan düşünür, düşünce tarihinin büyük sürekliliğine karşı süreksizliği ileri sürmüştür. Ona göre tarihsel betimlemeler, zorunlu olarak bilginin aktüelliği içinde yer alır, varolan bilginin etrafında şekillenir ve parçalanarak yayılır (Foucault, 2019, s. 14).

Foucault tarihi üç farklı döneme ayırmaktadır; bunlar "Rönesans, Klasik ve Modern zamanlardır"; bu üç farklı tarihsel dönemden söz eden Foucault, her bir dönemi kendi içerisinde onu çekip çeviren, belirleyen ve yöneten olarak a priori kurallarının toplamı olarak görür (Urhan, 2007b, s. 12). O tarihsel yapı oluşları; bilgi, bilinç ve özneye gönderme yapmadan kendi içinde ele alır ve bilginin olanakları içerisinde bir tarihin ortaya çıktığını ileri sürer. Bu bağlamda bilgi gerçekleşmiş bilincin dışına göre incelenir ve bu bilincin dış olanaklılık koşullarına da a priori adı verilir (Ayıtgu, 2016, s. 120). Foucault'nun bilgi tartışmasına giden yolunu anlayabilmek için, onun tarihteki süreksizlik arayışı önemli bir yol göstericidir. Ona göre bilgi tarihi koşulları olanaklı hale getiren şeydir. Foucault'ya göre tarihin yansız bir çözümlemesini yapmak mümkün olmamakla beraber, tarihin bizzat kendisi de çözümleme üzerindeki etkisiyle bu yansızlığa müsaade etmemektedir (Hülür, 2009a, s. 12). Bu durumda bilgi ve iktidar arasındaki ilişki söylem pratikleri üzerinden arkeolojik bir çözümleme ile tarihin hangi iktidar biçimlerine maruz kaldığını ortaya koymaktır.

Foucault'ya göre özneler birer tarihsel ürün olduğundan, özne, tarih, bilgi ve iktidar ilişkisi açık olarak görülebilir. Değişen farklı dönemlere göre farklı tarihi bilgiler, farklı özne konumlarını da meydana getirmektedir ve bu durum bilgi ve iktidarın tarihsel dönüşümlerini ifade eder (Çelebi, 2013, s. 513-514). Onun arkeolojik çözümlemesi doğruluk etrafında oluşturulan tarihsel bilgiye ve çizgisel ilerlemeci ve evrimci anlayışa karşı bir alternatif iddia olarak görülebilir ve o tarihteki değiştirilemeyen ve mutlak kabul edilen bilgiyi reddeder. Böylece o tarihi dönemlere ayırır ve tarihte kırılmaların olduğunu ileri sürer, her bir tarihi kırılma, kendi koşulları içinde bir bilgi yaratır ve doğruluğun temelleri tarihi dönemin

koşullarına göre oluşur (Çelebi, 2016, s. 993-996). O halde tarihsel anlamda bir doğrudan bahsetmek Foucault'ya göre imkânsız olur ve tarihsel dönemlere ayrılan birçok doğrunun olduğu ileri sürülür. Nitekim günümüz açısından tarihsel dönüşümlerin bedenlere nüfuz etmesi söz konusu olur ve teknolojik gelişmelerin beden üzerindeki etkisinin günümüz bilgisi içerisinde değerlendirilmesi önemli bir ayırım olarak görülmelidir. Foucault'nun birçok çalışmasının merkezinde duran beden konusu, bilgi ve iktidar düzleminde önemli bir yeri doldurur.

2. Post-modern tavır ve Foucault

Post-modernizm edebiyattan kültüre, felsefeden sanata kadar Modernist kültürün inşa ettiği anlayış, kavram ve biçime karşı getirilen eleştirel tavrıdır. Post-modernizm kavram olarak her ne kadar içerisinde modernin bir parçasını barındırsa da (Lyotard, 1994, s. 53) ve herhangi bir tanıma indirgenemeyecek giriftlik ve dağınıklığa sahip olsa da post-modernizm en temelde modernizmle karşılaşma ve hesaplaşma demektir (Zeka, 1994, s. 10). Diğer bir ifadeyle post-modernizm isyan olarak tanımlanmaktadır. (Bal, 2015, s. 122-123). Post-modernizm, modernizmin bütüncül, kapsayıcı ve büyük anlatılarının tam karşısındaki bir anlayış olarak görülür. Ancak Lyotard'a göre post-modernizm, modernizmin üst anlatısının bir reddi olsa da bu durumun ortaya çıkmasında modernizmin inşa ettiği teknoloji ve bilimdeki gelişmelerin etkisi söz konusudur (Tüzen, 2008, s. 151). Teknoloji ve bilimdeki gelişmelerin, pratik ve toplumsal alanda kendini gösterebilme özelliğine sahip olmasından dolayı bir meşrulaşma krizinden söz edilmesi olası değildir (Lyotard, 1997, s. 9). Diğer bir ifade ile modernizmin eleştirisi, yine modernizmin kendi içinden çıkmıştır. Bilimsel ve teknolojik açıdan ilerlemeyi kendine hedef koyan modernizm kendine karşı olan post-modern tavrı bilimsel ve teknolojik ilerleme ile doğurmuştur. Modernizmin üst anlatı ideleri olan evrensellik, eşitlik özgürlük, tinin vb. gibi bütüncül kavramlar (Kılıç, 2015, s. 112) post-modern tavırda bütüncül olmayan bir arayışla çözümlenmiştir. Modernizmin büyü söylentileri post-modernizmin sorgulamalarıyla beraber yerinden edilmiştir.

Bauman post-modernizmi yanılısamalar maskesinin çekilip çıkartılması olarak tanımlar (Bauman, 2011, s. 12). Bauman'a göre modernlik inşa ettiği üretim mekanizmaları içinde kendini sürekli olarak üretmektedir. Bu da bir yanılısama olarak görülür. Post-modernizm daima ötekine açık olmayı gerektirir ve bu anlamda post-modernizmi ateşleyen şey içinde yanan eleştirel ruhtur (Eagleton, 2011, s. 41). Post-modernizm tarzların, farklılıkların, öznelliklerin serbestçe yarıştığı bir dünyadır (Bauman, 2000, s. 25) ve hiçbir genellemenin, sınıflandırmanın ve biçimin varlığını kabul etmez.

Habermas 19. yüzyıldan itibaren radikal bir modernlik bilincinin doğduğunu ifade eder ve bu radikal modernizm gelenek ve şimdi arasında soyut bir karşıtlık kurar; Habermas'a göre bizler de bu tür karşıtlığın imlediği modernizmin çağdaşlarıyızdır (Habermas, 1994, s. 32). Habermas geçmişten günümüze modern diye kabul edilenin yeni olma özelliği taşıdığını ayrıca vurgular. Aydınlanma ile beraber geleneğin ortadan kalkması yeni bir anlayışı, kültürü ve bilinci ortaya çıkarmıştır ve bu bir döneme karşılık gelmiştir. O da modernizmdir. Modernlik Habermas açısından geleneğin normalleştirici fonksiyonlarına karşı bir başkaldırı olarak görülür (Habermas, 1994, s. 33). Habermas modernliği tamamlanmamış bir proje olarak ifade ederken (Habermas, 1994, s. 31-44) modernliğin tam anlamıyla kendini gerçekleştiremediğini ve modernizme karşı abartılı şekildeki yadsımalardan derslerin alınması gerektiğini ileri sürer. Ancak post-modern tavır dikkate alındığında tıpkı Habermas'ın ileri sürdüğü görüşlere benzer bir ifade biçimi dikkat çekici olur. Post-modern tavır Habermas'ın aksine modernizmin normalleştirici fonksiyonlarına dikkat çeker. Modernizmin büyük anlatılarını sorgular.

Her dönemin bir öncekinin radikal bir dönüşümüyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, "modern olanın aşılışlığını vurgulamak için 'post-modern' terimiyle ifade edilen" (Akça, 2005b, s. 234) bu radikal değişimin örnekleri sanat ve mimaride kendini gösterir. Sanat ve

mimaride modernizme karşı yürütülen amansız eleştirileri (Jameson, 1994, s. 60) çok bariz olarak görürüz. Post-modern tavır içerisinde yer alabilecek düşünürlerin temel özelliği modern düşüncenin gerçektışı olduğunu ileri sürerek modernizmi daha mitsel bulmalarıdır (Akça, 2005a, s. 2). Genel olarak, pozitivist, nedenselci ve nesnelci bilgi anlayışının karşısında bilginin çoğulculuğunu savunan bakış açıları (Hülür, 2006) post-modernizmin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çoğulcu bakışı temel alan post-modernizm bütüncül teorileri de kabul etmemiştir. Bu açıdan Foucault modernizmin ileri sürdüğü bütüncül teorik düşünceleri geniş bir açılımla eleştirmiş, post-modern tavrın gelişiminde son derece etkili olmuştur.

Foucault gerek yapısalcılığın çizdiği sınırları reddetmesiyle gerekse modernizmin dünyayı anlamlandırmadaki bütüncül bakış açısına karşı bir tavrı benimsemesiyle ve her türlü bütüncül ve evrensel teorik bakıştan kendini soyutlar. Diğer bir ifade ile Foucault dünyayı anlamlandırma ve bilimsel çalışmalarda bir takım analiz biçimlerini ve baskıcı yolları dayatmaktan kaçınmaya özen göstermektedir (Sarup, 2004, s. 89). Foucault, Modernist savlara karşı eleştirel tutumu benimseyen bir anlayışla hareket etmiştir. Nitekim post-modern tavır gerek toplumsal olan bilgiyi gerekse de bilimsel bilgiyi heterojen bir şekilde değerlendirir ve bilginin çoklu bir yapısı olduğuna dikkat çeker (Giddens, 1994, s. 10). Bu açıdan Foucault bilgi konusunu çok boyutlu bir şekilde tartışmaya açar ve bilgiyi iktidar ve özne kavramlarıyla ifade eder. Alışlagelmiş bir bilgi anlayışını yok sayan Foucault bilginin iktidarın sürekliliği açısından bir araç olduğunu vurgular. Özellikle bilimsel olan bilginin iktidar alanını geliştirdiğini ileri süren düşünürün bilgi konusundaki görüşlerinin modern anlayışın bilgiyi ele alışından çok daha farklı bir boyutta olduğu görülür. Bu durum modern bilgi anlatısının yerinden edilmesi olarak ifade edilebilir. Bu nedenle Foucault'nun bilgi konusunda ileri sürdüğü görüşler post-modern tavrın merkezinde yer alabilecek konumdur. Bilgi konusu doğası gereği toplumsal alan başta olmak üzere bilimsel dünyanın da şekillenmesinde son derece etkili olmuştur. Bilgiyi tartışmaya açmak birçok alan ve kavramı tartışmak demektir. Bu nedenle Foucault'nun üzerinde durduğu özne, iktidar, söylem, cinsellik, gözetim ve biyopolitika gibi konular ve kavramlar modern anlayışın büyük anlatılarını ve toplumsal alandaki normalliklerini yıkmaktadır. Ancak yıkma anlayışı yerine başka bir anlatı, biçim ve ifade koymak üzerine inşa edilmemektedir. Yıkılmaya çalışılan her bir duruma veya olguya karşı yeni bir şeyler önermek Foucault için mevcut olanın hâkimiyet alanını genişletmek demektir. Bu açıdan da bakıldığında post-modern anlayışla Foucault arasındaki ilişkiden bahsetmek çok olasıdır.

Post-modern tavır toplumun tamamını kapsayan görüşleri, geçmişi, bugünü ve geleceği analiz edebilen bilimsel teorilerin olasılığını reddeder ve akıl ve nesnelliğin toplumun gerçekliğini, tarihsel gelişimlerini ortaya koyma potansiyelini kabul etmez (Slattery, 2014, s. 448). Özellikle Foucault bilgi ve iktidar konularını çözümlerken benimsediği arkeolojik ve soybilim anlayışlarının doğruya ulaşma adına bir yöntem biçimi olarak görülmesine karşıdır. Ayrıca toplumun tarihsel gelişimi gibi bir konuya karşı ileri sürdüğü tarihin lineer bir şekilde ilerlemediği görüşü ile farklı bir anlayışı ortaya koyar. Foucault'ya göre modern toplum disiplin toplumdur. Özellikle teknolojik yayılım ve teknolojik bilgi sosyal kontrollerin artmasında son derece etkili olurken, güç ve bilgi arasındaki ilişki modern toplumun temelini oluşturmuştur (Slattery, 2014, s. 478-480). Bilgiyi elinde bulunduran güç toplumsal söylemi de belirleyeceği için iktidarın anlayışı toplumsal bir biçime bürünecektir. Modernizm toplumu belirli bilgi etrafında şekillendirdiğinden hâkim anlayışın devamlılığı özne söylemiyle yayılmakta ve meşrulaşmaktadır. Foucault'nun modernizmin inşa ettiği toplumsal pratikleri ilk dönemlerinde daha kötümser bir senaryoda ifade etmesi daha sonra ise iktidara karşı direnebilecek bir anlayışı benimsemesi daha iyimser bir anlayış olarak görülür. Foucault araştırmalarının merkezine klasik ve modern araştırmaları koyar ve onların oluşturduğu toplumsal yapı ve konuları çözümler. Foucault'nun iktidarı hem toplumsal bilgi biçimi hem de toplumsal ilişki biçimi olarak analiz etmesi post-modern düşüncenin temel konuları olarak görülür ve bu yönde bir

övgü alır (Slattery, 2014, s. 481). Foucault'nun toplumsal bakış açısının temelinde yer alan bilgi-iktidar ilişkisi modern toplumun bir yapısını yansıtır. O ifade ettiği görüşleriyle, çalışmalarının merkezine yerleştirdiği ve analize konu ettiği olaylar ve olgularla post-modern tavrın en önemli düşünürleri arasında yer almıştır. Foucault gerek modernite gerekse post-modernite kavramlarını kesin olarak tanımlama girişiminde bulunmaz ve bundan kaçınır (Bal, 2015, s. 126). Özellikle Foucault kendini herhangi bir görüş, akım ve kavram içerisine almaz, bu açıdan Foucault için bir akımın öncüsü veya savunucusu demekten öte görüşlerinin post-modern tavrıla daha çok örtüştüğünü ifade etmek daha olası görülmektedir. Post-modernizmin ilk etkilerinin sanat ve mimari alanlarında olması Foucault'nun entelektüel tartışmalarından önce de post-modernizm tartışmalarının yapıldığını gösterir. Bu açıdan Foucault'yu tam anlamıyla post-modern düşüncenin savunucusu olarak görmektense onun daha çok bu anlayışın toplumsal ve düşünsel açıdan gelişimine önemli katkılar sağladığını ifade etmek gerekir.

Sonuç

Foucault'nun bilgi tartışması post-modern tavrı içerisinde değerlendirilmeye açıktır ve birçok farklı konu ve kavram ile ilişkilidir. Post-modern tavrda bilgi konusu tartışmaya açıldığında Foucault'nun görüşleri son derece önemlidir. Foucault bilgiyi farklı bir boyutta iktidar bağlamında ele alır. Güç ilişkilerinin çözümlenmesinde bilgi Foucault için kilit bir kavramdır. Foucault'nun bilgi konusuna yaklaşımı geleneksel anlayışın dışındadır. Foucault'nun bilgiyi merkeze aldığı çalışmaları aslında modern anlayışın oluşturduğu tekçi anlayışı yerinden etmektedir. Foucault bilgiyi iktidarı güçlendiren ve yayan bir araç olarak ifade eder. Bu açıdan Foucault, klasik görüşlerin dışında var olabilecek bir bilgi anlayışını ileri sürerken, bilgiye ulaşmadaki klasik yöntem anlayışını da reddeder. Geleneksel anlayışın ve hâkim görüşün toplumsal açıdan yönetim ilişkilerindeki etkinliği Foucault açısından tarihsel bağlamdaki bilgi ve söyleme gelişim göstermiştir. Bu açıdan söz konusu yönetsel alanın dışına çıkabilme imkânına olanak tanıyan görüşleri bilimsel dünyada son derece etkili ve çarpıcı olmuştur. Böyle bir sonuca ulaşabilmek için o iktidar-bilgi-özne ve beden kavramlarını hem ayrı ayrı hem de birbirleriyle ilişkili şekilde incelemiştir. Bu incelemelerini öncelikle arkeolojik bir çözümlenme anlayışı çerçevesinde bilgi konusuna odaklanarak ele almış daha sonra ise iktidar meselelerini soybilim yoluyla çözümlenmiştir. Nitekim onun konuları bu ele alış biçimleri tarihi bağlam içerisinde olmuştur. O tarihin çizgiselliğine karşı kırılmalarını ön planda tutmuş ve bu açıdan tarihsel olay ve fenomenleri geniş bir perspektiften sunmuştur. Foucault belirli konu, kavram ve olaylara saplanmayı reddederek olayların ve olguların arka planlarına geçmeyi benimsemiştir. Bunu yaparken iktidarın görünen yüzüne veya sadece ideolojik boyutlarına odaklanmamış, iktidarı oluşturan tarihsel söylemi incelemeye çalışmıştır. Belirli tarihsel dönemlerdeki bilginin nasıl şekillendiğini arkeolojik bilgi kazısıyla ortaya çıkarmıştır. Ancak bunu yaparken köke inme gibi bir derdinin olmadığı görülür.

Öznenin konumu ve öznenin söylemi üzerinden her şeye ve her yere yayılan iktidar aynı zamanda bedenleri de kuşatmış durumdadır. İktidar her dönemde değişen yapısıyla paralel bilgi ve söylem üreterek kendini daima var etme çabasında olup bu yolda bedenlere sızmaktadır. İktidar yapılanmalarının toplumsal alanı kuşatması ve bunu bedenler üzerinde yapmasının temel nedeni, bilgi ve bu bilgiyle şekillenen öznenin söylemsel pratiklerle olan ilişkisidir. Foucault'nun görüşleri özellikle hâkim Modernist anlayışın oluşturduğu bilimsel toplumsal alanlara karşı bir alternatif sunmaktan çok ötedir. Onun tartışmaya açtığı konular ve bilimsel açıdan gündeme getirdiği yeni epistemler bugün post-modern tavrın temel argümanlarıdır. Post-modern tavrı modernizmin ortaya koyduğu anlayışa karşı bir duruş olduğundan Foucault'nun görüşleri ile temel anlamda bir birleşmenin olduğu söylenebilir. Özellikle evrenselcilik, toplumsal alanın belirli bilgiler etrafında düzenlenmesi, bilgide kesinlik ve doğruluk gibi anlatılara karşı bir duruşu temsil eden post-modernizm bugün birçok tartışmanın çıkış noktasını oluşturur. Modernizmin çizdiği çizgilerle bir hesaplaşma içerisinde olan post-modernizm farklı

düşünürlerin toplumu ve dünyayı ifade etmedeki renkli ve çoklu bakış açısının temel akımı olmuştur. Foucault post-modernizmin bilimsel dünyadan toplumsal dünyaya kadar olan süreçlerdeki etkili görüşleri ifade eden en önemli düşünürlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Foucault gerek bilgi konusunda gerekse iktidar ve özne konusunda ortaya koyduğu fikirlerle modernizmin üst anlatılarına karşı yıkıcı bir tavır içerisinde olmuştur.

Kaynakça

- Akça, G. (2005a). Modernden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 1-24.
- Akça, G. (2005b). Postmodernite ve ulus devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 232-257.
- Ayaz, B. (2016a). Geç kapitalizm: Medya ve sanatta içeriğin metalaşması ve anlamsızlaşması. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 119-128.
- Ayaz, B. (2016b). Jacques Derrida, Richard Rorty ve doğruluk. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 57-68.
- Ayıtgu, G. (2016). Foucault'nun tarihteki süreksizlik arayışı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 119-146.
- Bal, M. (2015). Postmodernizmin düşünce ve sanat dünyasındaki tanımı. *Mavi Atlas*, 4, 120-135.
- Barrad, K. (2003). Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(3), 801-831.
- Bauman, Z. (2011). *Postmodern etik* (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, A. K. (2018). Foucault'nun yöntemi: Hakikatin söylemsel inşasının arkeolojisi ve soykütüğü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2), 217-230.
- Bennett, R. M. (2013). Embodied information, knowin gbodies, and power. *Millennium: Journal of International Studies*, 41(3), 601-622.
- Bingöl, O. (2019). Foucault'da iktidar, beden ve özne üçlüsü. *Asia Minor Studies*, 7(2), 327-334.
- Bircan, U. (2019). Michel Foucault. I. B. Brovo, H. Bravo & B. A. Sümer (Ed.), *Çağdaş Fransız felsefesi* (s. 277-309) içinde. Ankara: Phoenix.
- Brenner, N. (1994). Foucault's new functionalism. *Theory and Society*, 23(5), 679-709.
- Coll, S. (2014). Power, knowledge, and the subjects of privacy: Understanding privacy as the ally of surveillance. *Information, Communication & Society*, 17(10), 1251-1263.
- Çeğin, G. & Özpolat, G. (2018). Michel Foucault'nun yöntem arayışına eleştirel bir bakış. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(64), 398-411.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da bilgi, iktidar ve özne ilişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523.
- Çelebi, V. (2016). Michel Foucault'da arkeolojik çözümleme ve arkeolojik çözümlemenin süreksizlik tezi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 993-1014.
- Çüçen, K. (2003). Bilgi kuramına giriş. *Bilimname*, 2(2), 3-12.
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin yanılısamları* (M. Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eroğlu, H. Ö. (2016). Foucault'nun iktidarları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(2), 39-54.
- Foss, S. & Gill, A. (1987). Michel Foucault's theory of rhetoric as epistemic. *The Western Journal of Speech Communication*, 51, 384-401.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni* (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.

- Foucault, M. (2006). *Deliliğin tarihi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi* (H. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *Bu bir pipo değildir* (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Büyük kapatılma* (I. Ergüden & F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *Bilme istenci üzerine dersler* (K. Eksen, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2013a). *Akıl hastalığı ve psikoloji* (E. Bayoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013b). *Büyük yabancı dil, delilik ve edebiyat üstüne konuşmalar* (S. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar* (F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015a). *İktidarın gözü* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). *Biyopolitikanın doğuşu* (A. Tayla, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve şeyler insan bilimlerinin bir arkeolojisi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2019). *Bilginin arkeolojisi* (V. Urhan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Güneş, C. D. (2013). Michel Foucault'da söylem ve iktidar. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21, 55-71.
- Güneş, C. D. (2015). Ruh bedeninin hapisanesidir: Michel Foucault. *EKEV Akademi Dergisi*, 19(64), 59-72.
- Habermas, J. (1994). Modernlik: Tamamlanmamış bir proje (G. Naliş, Çev.). N. Zeka (Ed.), *Postmodernizm, Jameson, Lyotard, Habermans* (s. 31-44) içinde. İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Hall, S. (2017). *Temsil: Kültürel temsiller ve anlamlandırma uygulamaları* (Ö. Uysal, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hartley, J. (2004). *Communication, cultural and media studies*. New York: Routledge.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi sosyolojisi ve hermeneutik Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida* (H. Arslan & B. Balkız, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Hülür, H. (2006). Bilimde yöntemciliğin reddi ve çoğulculuk: Feyerabend'in epistemolojik Dadaizmi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 199-218.
- Hülür, H. (2008a). İktidar/bilgi sarmalı: Michel Foucault'da disipsinsel doğruluk ve özne. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), 149-164.
- Hülür, H. (2008b). Görülebilenin hayaleti, söylenebilenin mırıltısı: Michel Foucault'nun bakışında boşluk ve bulunmayış. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(36), 171-188.
- Hülür, H. (2009a). Epistem ve dil: Michel Foucault'da tarih ve eklenme. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(9), 11-31.
- Hülür, H. (2009b). Faşist olmayan var olma biçimlerinin olanakları üzerine: Michel Foucault'da normalleşme, benlik ve etik. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40), 447-449.
- Hülür, H. (2009c). Görme ve söylemin mekanı olarak birey ve denetim: Michel Foucault'da ışık ve söz rejimi. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(38), 115-136.
- Jameson, F. (1994). Post Modernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı (D. Erksan, Çev.). N. Zeka (Ed.), *Postmodernizm Jameson, Lyotard, Habermans* (s. 59-116) içinde. İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Kayıhan, B. (2020). *Modern dünyada risk söylemi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kılıç, S. (2015). Lyotard: Fark ve çokluğun anlatısı postmodernite. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 3, 106-137.
- Kızılkaya, E. İ. (2018). Zeitgeist ve Michel Foucault'nun tarihsel apriori kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 109-130.

- Lemke, T. (2014). New materialisms: Foucault and the government of things. *Theory, Culture & Society*, 32(4), 3-25.
- Lyotard, J. F. (1994). Postmodern nedir sorusuna cevap (D. Sabuncuoğlu, Çev.) . N. Zeka (Ed.), *Postmodernizm* (s. 45-58) içinde. İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Lyotard, J. F. (1997). *Postmodern durum* (A. Çiğdem, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Megill, A. (2012). *Aşırılığın peygamberleri* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Revel, J. (2005). *Michel Foucault-Güncelliğin bir ontolojisi* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Otonom Felsefe.
- Ritzer, G. (2008). *Modern sosyoloji kuramları* (7. Baskı) (H. Hülür, Çev.). Ankara: Deki Yayınları.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide temel fikirler* (6. Baskı) (Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan, & Ü. Tatlıcan, Çev.). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2017). Postmodernizm tartışmaları üzerine düşünceler. *Düşünme Dergisi*, 10, 8-19.
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin eleştirisi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Turanlı, G. (2019). Foucault: Modern bilgi anlayışının söylemsel analizi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66, 365-377.
- Tüzen, H. (2008). Postmodernizm Mitosu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 145-158.
- Urhan, V. (2007a). M. Foucault ve bilgi/iktidar ilişkisinin soykütüğü. *Kayı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 9, 99-118.
- Urhan, V. (2007b). Michel Foucault: klasik ve modern çağlarda insan. *EKEV Akademi Dergisi*, 11(32), 11-25.
- Zeka, N. (1994). Yolları çatallanan bahçe, aynalı gökdelenler, dil oyunları ve robespierre. N. Zeka (Ed.), *Postmodernizm Jameson, Lyotard, Habermans* (s. 7-30) içinde. Kıyı Yayınları.